

Miklóssy Endre AZ ÖRÖK MAGYAR JELEN

a „Rendszer-e a rendszerváltás?” (090325) Konferencia kapcsán,
09 04 05-én

*Annyiban is Isten népe vagyunk, hogy ha nem akarunk
és nem tudunk Isten törvényei szerint élni, akkor
nálunk rongyabb, szemetebb társaság nincs a világon.¹*

Karácsony Sándor

Az álló idő

Feltűnő, bár cseppet sem örvendetes az újabb történelmünknek az a vonása, hogy mind a magyar társadalom a maga életében, mind pedig a vezetői a maguk politikájában szinte összefüggő sorozatban hibás válaszokat adnak. Bibó István helyzetmegállapításával, „A magyar nemzet a döntő pillanatokban politikai, társadalmi és szellemi téren egyaránt nem tudta megtalálni, vagy hatalomhoz juttatni azokat a vezetőket, akik szükségleteit, érdekeit, útját jól megtalálták volna. Vezetőkben és a közösség egyes tagjaiban döntő pillanatokban végzetesen hiányzott, vagy megzavarodott a közösség érdekeinek felismerésére irányuló normális ösztön:”²

Kritikusaink ezért a történelmi uralkodó osztályainkat szokták elmarasztalni. A Huszadik Század szociológusai például, akik a békebeli Magyarországot feudálkapitalizmusnak nevezték. Ez a társadalomszerkezet a kiegyezéssel létrejött viszonyok következménye volt, amit Örkény István szociológiai pontossággal így foglalt össze³ „Új vérszerződés a parasztság feje fölött : a sváb polgárság, az arisztokrata latifundium, a zsidó tőke és a dzsenti bürokrácia között”. A polgárosodás a reformkor biztató kezdetei után ekképpen elakadt. A parasztság megmaradt nemzet-alatti rétegnek, sőt az a furcsaság állt elő, hogy ámbár a nagypolitika ideológiája a magyar nacionalizmus volt, valójában éppen a magyarság nagy részét rekesztette ki mind a politikai nemzetből, mind a kulturális emancipációból, sőt a társadalmi és anyagi lesüllyedésüket idézte elő.^x

¹ Karácsony S. : Magyar ifjúság (id. mű, 44.o.)

² Bibó I. : Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem (in Válogatott tanulmányok, Bp. 1986)

³ Örkény I. : A Krúdy-vita (203.o. in Az élet álom, Nap kiadó, 2003)

^x A harmincas évek falukutatói meghökkenve találkoztak a parasztoknak azzal a helyzetmegítélésével , hogy „jobb volt a jobbagyság idején”. Anyagilag is, de nem csupán. Nyitottabb volt akkor még a társadalom szerkezete is.

A szociológusok itt egy, az adott korhoz illő általános sémát használtak. Ez ugyan eléggé találó volt, de mégis csak a pillanathoz kötött. Mit kezdetünk vele, ha a 18. vagy pedig a 21. századról szeretnénk mondani valamit, amelyek pedig olyannyira hasonló vonásokat mutatnak ? Még nagyobb baj volt az idealista gondolkodásmódjuk alapvető fogyatékosága, mivelhogy az általánosból deduktív levezetéssel sehogyan se tudtak a tényleges valósághoz eljutni. 1918 politikai és társadalmi kudarcában a személyi alkalmatlanságokon túl erősen benne volt a hatalomba csöppent polgári radikálisoknak a valóságot nem ismerő elméleti dogmatizmusa is.

A valóságra kényszerített dogma előbb-utóbb bukásra van ítélve. A dialógus-filozófiának épp ez az alapvető tanulsága : a valósághoz nélküle nem juthatunk el. Az elméletekből lepárolt dogma kontrollálatlan, és az emberek számára még a legjobb esetben is külső marad, amit legfeljebb passzívan lehet tudomásul venni. A „kiválasztottaknak” az a hivatkozása, hogy „minket kell követnetek, mert mi vagyunk az okosak, az erősek stb.” valójában a társaslélek defektusaiból adódik, ahelyett hogy belőle nőne ki, és ezért a közösséget megteremteni nem tudja, legfeljebb összetartani ideig-óráig, és csak az emberi autonómia sérelmével. Amikor pedig az összetartó keret szétesik, amikor az emberi autonómiák helyzetfelismerő aktivitására lehetne csupán alapozni, akkor óhatatlanul csak a káosszal találkozhatunk. Magyarország 1918/19-es története jól szemlélteti mindkét lehetséges zsákutcát : az oktobristák erőtlensége éppúgy kudarcba fulladt, mint a bolsevisták erőszakossága. Társadalmi erő egyik mögött sem állt.

Ez a képlet nem csupán a történelmi Magyarország megsemmisülésének a pillanatára érvényes, hanem tulajdonképpen az egész elmúlt háromszáz évünkre. Bibó István ezeket elemezte államjogi szemszögből az „Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem” című tanulmányában, mint a valóság ellenőrzése alá sohasem vetett ideológiai konstrukciókat, amelyek ekképpen eleve hamisságra kellett épüljenek. Mivel pedig valóságot csak valóságra lehet építeni, az, amit csalásra, öncsalásra, hazugságra építünk, pusztulásra van ítélve mint a homokra épített vár. „A politikában – mondja – hazudni nem lehet. Pontosabban lehet itt-ott hazugságokat mondani, de nem lehet hazugságra politikai konstrukciókat, politikai programot felépíteni.”⁴

A megalapozó hazugságnak a társadalmi következménye az, hogy elindít egy fordított kiválasztódást, kontraszelekciót, amelyben épp az érvényesülhetnek, akik bele helyezkednek a hazugság rendszerébe. Vagy tájékozatlanságból, vagy pedig cinizmusból. Ez a negatív kiválasztódás természetesen végigmegy felülről lefelé az egész társadalmon, elpusztítja a

⁴ Bibó István : Eltorzult magyar alkat (590.o. in Válogatott tanulmányok, 1986)

közmorált is, és felszámolja a vezetőkbe vetett bizalmat. A bizalom hiányára aztán a vezető réteg úgy reagál, hogy bizalmatlanságon alapuló működési rendhez folyamodik. Szélsőséges esete ennek a tömegterror, enyhébb a monstre-bürokrácia, áttekinthetetlen jogszabályaival és hatalmas ellenőrző apparátusával, ami a valóságos életet úgyszólván megbénítja.

Másrészt miután a társadalmi-politikai berendezkedésünket meghatározó hazugság nem tehető vita tárgyává, hiszen azt alapjában destabilizálná, a helyzet nyomorúságáról folyó viták vakvágányra kerülnek. „A magyar nemzeti közösségben újból és újból oly módon vetődtek fel a döntő, az egész közösséget megosztó és foglalkoztató kérdések, hogy a közösség terméketlen, sehová se vezető vitákba bonyolódott és a valóságos feladatokkal szembe vakká vált” – mondja Bibó.⁵ Így következnek alkati torzulásunkból a társadalmi katasztrófák.

Ez a torzulás az ő véleménye szerint a hibás történelmi válaszokra vezethető vissza, vagyis külső kihívásra adott téves reakciókra, és ezeknek a „zsákutcáit” történelmileg végigelemzi, mint amelyek a felelősek a magyar alkat végzetes eltorzulásáért. Karácsony Sándor más oldalról és más megfogalmazásban jutott el ugyanide. „Megrekedtünk a 17. században” – mondja. Ez a diagnózis történelmileg és közjogilag megegyezik Bibó helyzetképével, társadalmilag pedig a szociológusokéval. Ám túlmegegy rajtuk, az alapjukra is rávilágít, többnek mutatja őket valamely történelmileg túlhaladható képződménynél, és így cselekvési lehetőséget is mutat.

A történelmi események különbözhetnek, de a lényegük ismétlődik. A hosszabb távon berendezkedő stabilizációs fordulataink, vagyis a kuruc szabadságharcot követő szatmári béke (és a Nota Rákócziána), a 48 utáni neoabszolutizmust követő kiegyezés, a világháborús vereséget és forradalmi felfordulást követő Bethlen-konzolidáció egybehangzóan szólnak ugyanarról a sajátságos korszerűtlenségről, ami a társadalom szerkezetét és működési módját eltorzítja. Mindenek előtt egy olyan hangsúlyozott egyenlőtlenséggel, ami éles ellentétben áll a polgári társadalomfejlődésnek a homogenizáló és egységes nemzettudatot kialakító jellegével.

Egy három dimenziós társadalmi egyenlőtlenség határozza meg ezeket a helyzeteket. Nem csupán pillanatnyi adottságként, hanem egy olyan rögződött struktúraként, ami megoldást még távlatilag sem ígér, hanem csak a megoldatlanságok fokozódását. Ezért szokott többnyire nemzeti tragédiába torkollni. Az egyenlőtlenség gazdasági téren azt jelenti, hogy a gazdagodás kizárólag mások rovására történhet, vagyis ahogyan a közgazdaságtan mondja, a „Pareto-optimum” sérelmével.^{xx} Társadalmilag azt jelenti, hogy megreked a

⁵ Bibó I. : Eltorzult magyar alkat (574.o. in id. mű)

^{xx} Széchenyi István : „sok azt gondolja, hogy a földesúr jobbjára ellen úgy áll, mint két kártyás egymás ellen, kiknek egyike annyit nyerhet, amennyit a másik veszít” (Hitel, 105.o.)

mobilitás, vagyis az egyéneknek az a lehetősége, hogy magasabb osztályokba felemelkedhessenek. Szellemi téren pedig azt, hogy a kultúra részekre szakad, ezek egymás számára idegenné és befogadhatatlanná válnak.

Ez a helyzet „alul” azt eredményezi, hogy megszűnik az egység átélése. „Közös vállalkozás”, például még egy önvédelmi háború is csak hatalmi-erőszakolt egység alapján lehetséges, a résztvevői nagy része számára követhetetlen külső kényszerként.^x „Felül” pedig azt, hogy a valóságos egység hiányát légvárral kell pótolni. Gratz Gusztáv, a nagy konzervatív történész joggal írhatta erről az ideologikus és a valóságot nélkülöző államfilozófiáról⁶: „A magyarság hatalmas épületet emelt reményeiből és vágyakozásaiból anélkül, hogy az alapjait megvizsgálta volna. Hajlott arra, hogy a házépítést a tetőnél kezdje.”

Tehát a történelmi osztályaink mulasztásai, sőt bűnei. Ámde akkor még mindig megmarad két kérdés. Az egyik, hogy egy ilyen, végeredményben a politika szférájában meghozott döntés, még ha téves is, miképpen deformálhatja a magyar társadalom egész szerkezetét és működési módját. A másik pedig az, hogy hiszen az uralkodó osztályaink bármilyenek voltak is, 1945-től megszűnt a hatalmuk a történet befolyásolására. Hogyan állhatott tehát vissza a kommunizmus 40 évnyi epizódja után a „hagyományos” társadalomszerkezet?

A valóság győzelme az utópia fölött.

A 20. század közepén, a szovjet típusú hatalmi berendezkedéssel az uralkodó osztályunk még alaposabban kicserélődött, mint a 18. században a kuruc mozgalom enyésztével a Bécshez pártolt vagy az általa kinevezett új arisztokrácia révén, és a szabadságunk is még inkább elveszett. A nép is éppúgy új nyomorúságba süllyedt, mint a „második jobbágyság” idejében. A kultúra alapformája éppúgy megsemmisült. A mintaadó szellem épp annyira eltávolodott a nép kultúrájától. A meghatározó eszmék is épp annyira idegenek voltak a magyar valóságtól, éppen annyira importáltak és erőszakosak. A változásnak a szerkezete ugyanaz, sőt úgy tűnik, ezt a szerkezetet átörökíteni is tudta a következő rendszerváltozásra. „Ázsiai tartalom európai formában” – mondhatnánk Karácsony szavát kifordítva mindarra, amit a kommunizmus Magyarországon még a bukásával is hátra hagyott, és ami a kibontakozásnak még a lehetőségét is alig láttatja.

A rendszerváltás, illetőleg a következményeképpen előállt helyzet jól mutatja a társaslelki megközelítés előnyét a történelmi megközelítéssel szemben. Hiszen valóban eltűnt a hajdani arisztokrácia, a hajdani nagytőkések, a tőlük függő középosztály, átalakult az egész társadalmi tagozódásunk, teljesen megváltoztak

^x Soha szomorúbb népdalokat, mint az első világháború megrendítő katonanótái...

⁶ Gratz G. : A dualizmus kora.(I.370.o.)

a gazdasági viszonyok, egészen más a külpolitikai helyzet és mindezek dacára rekonstruálódott az a 300 éve tartó rendszer, amit hajdan feudálkapitalizmusnak neveztek.

A kádárizmus felbomlása a nyolcvanas évekre befejezett tény volt. A diktatúra szemszögéből nézve hajszálpontosan számolt be róla maga Kádár, a híressé vált és a tudatalattival folyamatosan érintkező utolsó felszólalásában : „megbénultak a kezem mozgató idegei”. Valóban. Az utolsó valóságos tette az volt, amikor megakadályozta 1978-ban az ösbolsevik hatalomátvételt. Ezután viszont már minden hatalom átkerült a gazdaság rendelkezési köreibé, és az évtizedes agóniát csak az hosszabbította meg, hogy ezek a körök szegmentáltak voltak, elkülönült érdekekkel és egymás ellen vívott láthatatlan harcokkal és intrikákkal.

„Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz”. Ez volt a címe Szelényi Iván és Konrád György hét határon át üldözött 1972-es könyvének. Az állítása pedig, hogy az értelmiség az állam újraelosztási pozícióinak a megszerzésével új osztályhatalmát építi ki. Van ugyan ebben némi szociológikus pontatlanság, mert nem az értelmiség egészéről, hanem csupán a pozicionált értelmiségről lehet szó (Az „új elitről”, amely éppen leváltani készült a káderelit képzetlen és egyre inkább tájékozatlan első nemzedékét.). Ezek az újonnan felbukkanó és diplomával rendelkező emberek az újraelosztáshoz kétségkívül értettek ugyan, mégpedig nemcsak a számvitelhez, hanem a szükséges politikai-személyi intrikákhoz is. (Az a világtörténelmi fordulat, hogy elosztani nemcsak a többletértéket lehet, hanem magát a vagyont is, egyelőre még az idő méhében lappangott.) A rendszerbomlás szempontjából meghatározóan fontos nyolcvanas évtizedet folyamatosan végig kísérte a nagy gazdasági reform legendája, amit úgymond csupán a hozzánemértő káderelit akadályoz meg. Ez ugyan igaz, de mégis hozzá kell tennünk azt, hogy magát a gazdasági válságot viszont ezeknek az érdekcsoportoknak az ellenőrzés alól kiszabadult önérdékű és gátlástalan költekezése idézte elő. A „reformtervek”, a szebb jövő ígéretével, erről egyáltalán nem vettek tudomást, csupán a káderelit leváltását sugallták, és a lényegében fogyatékos diagnózisuk döntő szerepet játszottak a rendszerváltást követő gazdasági káosz előidézésében is.

Ezeknek a tervezeteknek az egyre kevésbé titkolt lényege a magántulajdonú kapitalizmus visszaállítása volt.^x Mindvégig rejtve maradt mind jogi, mind pedig gazdasági értelemben az, hogy ki és miképpen szerezze meg ezt a tulajdont. Természetesen Kádár alatt szó se lehetett róla, és végülis éppen ezért „vezették őt a falnak” az átalakítás érdekében. Ez az érdek akkor már a többé-kevésbé

^x Ezt a distinkciót végre szükségesnek tartom. A „kapitalizmus” a tőke felhalmozásán alapuló gazdaság, és ehhez képest csak alosztálya a kategóriának, hogyha ez a tőke állami monopoltulajdonban van, és hivatali bürokrácia kezeli. „Állammonopolista kapitalizmus” a pontos gazdasági meghatározása ennek a rendszernek. Készséggel elismerem, kevésbé hatékony, mint a magántulajdonú.

összefüggő csoportöntudattal rendelkező „új osztály” közösen felvállalt érdeke volt. Ebből a felismert érdekből gátolták a valóságos reformkezdeményeket az új osztályuralmuk megvalósítására, majd Kádár 1988-as puccsszerű eltávolításával megérni látszott a helyzet a hatalom megragadására. Két meghatározó pontja volt ennek, egy politikai, vagyis egy kvázi-többspártrendszer az állampárt „belső osztódásával” és egy gazdasági, vagyis az állami vagyon szétesztása a nómenklatúra tagjai között. Valószínűleg sikerül mindkettő, ha a az új pártfőtitkár nem bonyolódik bele a szimbólumok konfliktusába.

A szimbólumban rejlő „megszólítás”, amelynek mentén a határozatlan rossz közérzet társadalmat megmozdító erővé válik, három olyan ügghöz kapcsolódott, amelyeket a rendszer képtelen volt megoldani, és ezzel mintegy tanúsította a konkrét ügyeken túlmenően is a saját inkompetenciáját.

Az egyik a beruházási lobbyszerdekből politikai presztizskérdéssé növelt dunai vízlépcső ügye. A másik a romániai diktatúra esztelen falurombolási terve, amely ellen, az 56-os eredetű „kisantant” elkötelezettsége miatt a magyar kommunista rendszer nem volt hajlandó tenni semmit. A harmadik pedig egyenesen a legitimációs alapot, az 1957-es ellenforradalmat célozta meg, a kivégzett és embertelen módon eltemetett áldozatok újratemetésének a követelésével – amiben kimondatlanul is benne volt a hivatalos történetírás teljes átértelmezése.

Mindezekben az ügyekben a nyolcvanas évek vége felé hatalmas tömegtüntetések szerveződtek, és ezek találkoztak a romló és főleg kilátást sem ígérő gazdasági helyzet által kiváltott növekedő általános elégedetlenséggel. A diktatúrát végeredményben ez az elégedetlenség buktatta meg, az emberek kissé határozatlan véleménye arról, hogy a saját életüket másképpen kellene berendezni. A szimbólumok, vagyis a közösség megszólításai ezt a lehetőséget ígérték.

A legfelső vezetés képtelen volt a megmozdulásokat pragmatikus engedményekkel kezelni, a bolsevik típusú terrort pedig nem vethette be az elfojtásukra, mivel az éppen a tervezett Nagy Átalakulást zavarta volna meg. (Nincs a világon instabilabb politikai rendszer, mint a belsőleg bizonytalanná vált diktatúra.) A fél-erőszakos fellépés megnyitotta az utat a tömegtüntetések előtt, amelyek miatt a vezetés végül jobbnak látta tárgyalásokat kezdeni az átalakítás mikéntjéről. Így szocializálódtak a tüntetések, és kerültek döntési helyzetbe az Ellenzéki Kerekasztal résztvevői, akkor már jórészt pártcsírák szervezőiként.

A rendszerváltás tehát nem az engedelmesség alárendelő tetterendszerében, hanem az összetartozás mellérendelő szimbólumrendszerében ment végbe. Jól

mutatják ezt az első, 1990-es választás eredményei. Az átalakult állampárt, aki kimaradt ebből a szimbólumrendszerből, mindössze 11 %-ot kapott, sem előtte, sem utána soha ilyen keveset. Azt is meg kell jegyezzük, hogy maguk a folyamatok megelőzték a csúcshatalmak megállapodását, azok csak tudomásul vették a változást 1989 decemberében a máltai megbeszélésen. Azért fontos ezt leszögezni, hogy lássuk az átalakulás belső meghatározottságát, vagyis a potenciális erejét. Mert innentől már elég nagy részben mitőlünk függött, miképpen gazdálkodunk majd ezzel.

A rendszerváltás és a társasviszony.

Karácsony Sándor gondolkodási rendszerében a társasviszonyról mondottak nem empirikusak, hanem ontologikusak. Ezért az igazságukat nem csorbítja az, hogyha nem érvényesülnek – viszont éppen ez jelenti az „alkat eltorzulását”. Ezért érdemes az ő megközelítéséhez folyamodnunk.

Mint a magyar rendszerátmenet is mutatja, egy nemzetnek mint nemzetnek az akaratnyilvánítása kizárólag a közös szimbólumrendszerből indulhat el.^x

- A jelrendszer, vagyis egymás megértése a közös akaratnyilvánítás alapjához, vagyis a megfelelő társasviszony kialakulásához túl kevés. A világ „egészét” ugyanis, amire pedig az akaratnyilvánítás irányul, „megérteni” nem lehet, csak intuitíve ráérezni. Példa kedvéért egy mégoly kitűnően kidolgozott választási program se ér annyit, mint egy találó, az emberek többsége számára a világot szimbolikusan a megfelelő képbe helyező jelszó.

- A tettrendszer meg túl sok a társasviszony számára. Itt már az engedelmesség terében vagyunk, alá- és fölérendelésben, ami lehetséges kapcsolat ugyan, de el kell először fogadnunk a jelképrendszer közösségében. Történelmünk legutóbbi másfél évszázadának a fordulatai a kiegyezés óta egyetlen kivétellel (1956) mindig olyan kapcsolat-rendszerben mentek végbe, amelyből hiányzott a személyes elfogadottságnak ez a mozzanata, az emberek feje fölött történtek az események. Ezért azután a folyamatok így alakulnak : a vezetők többé-kevésbé esetlegesen létre jött hatalmi pozíciója a társadalom fölött – egy pillanatnyi bizalom a hatalom berendezkedéséhez – a bizalom gyors elvesztése és az emberek visszavonulása a passzivitásba. Ez az oka egyébiránt a magyar társadalompolitika olyannyira jellemző sajátosságának, a hatalmi viszonyok bebetonozódásának is.

^x A posztkommunista átmenet, talán Magyarország kivételével, mindenütt a nacionalizmus hivatkozásával történt. Ám ebben önmagában vett „ördögöt” csak a globalizáció agyamosó szándékai láthatnak. Más kérdés, hogy a nacionalizmus valóban agresszív is fajulhat.

- A jelképrendszernek az alapja pedig a társaslélek centruma, amiből a közösen elfogadott értékek rendje következik, A politika tulajdonképpen nem tud értéket meghatározni, csak képviselni-érvényesíteni. Ezért azután a rendszerátmenet rögvest felvetette azt a kérdést, hogy mit tekintünk értéknek, és ki határozza meg?

Az értékközpont a posztkommunista átmenetben a szovjet imperializmus „internacionalizmus” nevű hazugságával szemben mindenütt a nemzettudat lett, de ennek az érvényesülése Magyarországon rendkívül problémát okozóvá vált. Vissza lehet ezt vezetni persze az 1957-ben kezdődött folyamatra, ami politikailag a rendszer konszolidációja volt, társadalmilag viszont a közösség ellen elkövetett árulás. Úgy látszik, oly sok embert érintett ez, hogy az emléke teljességgel megosztóvá lett a magyar társadalomban – nem feelve meg a forradalom egyesítő szellemének, viszont éppen ezért hurcolva a folyamatosságot azzal a rendszerrel, amivel pedig szakítani óhajtottunk.

Az alapvető probléma tehát a társadalomnak a kommunista diktatúra által felbomlasztott állapota volt, következésképpen az alapfeladat is e társadalom újraszervezése lett. A kommunizmus végeredményben egy rendi társadalom felépülése irányába mozgott.^x Szelényi és Konrád hivatkozott könyve is ezt járta körbe meglehetősen pontossággal. A váratlanul megmozdult társadalom azonban ezt az átalakulási tervet megakasztotta. Viszont homályban maradt, hogy mi történjék helyette ?

- A gazdasági hatalom – amiről közvetlenül nem is szólt a szimbólumok által meghatározott népmozgalom, nem is szólhatott, hiszen a „privatizáció” fogalmilag se lehet közösségi jelkép – egy jól körülírt réteg birtokában volt, és hát tulajdonképp ők is kezdték el az egészet. Persze ők azok is, akik a gazdaságot kátyuba juttatták, és – bűnbakként – Kádárt is ők buktatták meg. Viszont a hatalmuk meghatározatlan volt, mivel nem volt sem politikai, sem vagyoni szilárd alapja, csupán az állami újraelosztás fölötti rendelkezés, ez is csak egy-egy esetleges hivatali kinevezés segítségével. Ezért azután előállt a számukra egy kettős feladat, a központi újraelosztás ésszerűtlensége helyett a magántulajdonú gazdálkodás ésszerűsége és a vagyonhoz, tehát a hatalom korszerű formájához jutás.

- A politikai hatalom, vagyis az ország átalakításának irányítása pedig az újonnan felbukkant és a pártok élére került embereké lett. Ők egyáltalán nem mérték fel a gazdaság átalakításában a két szempont közötti nem lényegtelen különbséget. (Vagy ha valaki mégis felmérte, az még lesújtóbb.) Épp ezért az

^x Trockij ismerte ezt fel először, majd Milovan Gyilaszt írta róla könyvet. De maga Hruscsov szovjet pártfőtitkár is eljutott ideig, azzal az 1962 körüli és egyébként Marxnak ellentmondó megállapításával, hogy „természetesen a megvalósult kommunizmusban is lesz uralkodó osztály.”

állam kivonulása a gazdaságból – ami vitathatatlanul szükséges is volt – azonnal átment a rendszerváltásnak az „eredeti” forgatókönyvébe, noha az 1990-es rendszerváltó, és demokratikusnak, azaz a népakarat kifejezőjének mondott választás éppen e forgatókönyv ellen irányult. Ekképpen tűnt el a közbeszédből az igazság már a legelső pillanatban és foszlott szét annak a lehetősége, hogy a magyar nép megtalálhassa szerveződésének a szimbolikus alapját.

A társasléleknek éppúgy mint az egyéninek, rendelkeznie kell centrummal, ahol az alapvető cél és értékrend meghatározása történik. Ezen belül a „mi társaslelkünk” még azt is megköveteli, hogy ennek a meghatározói jól ismert és hiteles emberek legyenek, akik nemcsak prédikálják, hanem isszák is a vizet. Ezt a hajdan „szofokráciának” mondott réteget mai szóval elitnek mondjuk, Kornis Gyula szerint ide tartoznak a nemzet vezető elemei, tudósai, művészei, közéleti nagyságai.

Karácsony ezért mondja, Bibóval egybehangzólag, hogy kell egy „mintaadó réteg”. illetőleg mindig ki is alakul efféle.^x Rendszerező áttekintése szerint a „nép” a múlt folyamatoságában él, azonosulván vele egy jelképrendszeri formában. A jelent, vagyis az irányt egy jól felfogott jelrendszeren keresztül ez az elit mutatja. Egy minta-közvetítő rétegen keresztül, ez az értelmiség.

Egy friss meghatározást hadd idézzek itt Hans Vontobeltől,⁷ a svájci bankártól. „Az emberek közötti, természettől való egyenlőtlenségből – mondja – következik az elit felelőssége, egy olyan elité, amelyik vezet, kimondja a döntő szót, új utakat mutat, és nincs köze a politikai és gazdasági hatalmi rendhez, vagy a bulvárlapok címlapjain szereplő álhősökhöz.” Hozzáteszi még, hogy aki az elithez akar tartozni, az legyen példakép. Ez jól megfelel annak, amit Karácsony mondott a magyar társasléleknek arról a sajátosságáról, hogy bensőleg elfogadni csak hiteles embert vagyunk képesek.

A mi történelmi elitünk fogyatékosága már jó ideje az „idegen forma követése” volt, ami elzárta a saját népétől, és az elfogadottságát ezáltal a pusztá hatalmi viszonyra, vagyis a passzivitásra korlátozta. Úgy tűnik, hogy ez most sem változott. Nem csoda, hogy az eredmény sem.

A mai helyzet a kommunista átpolitizáltsággal kezdődött, amely ha valódi rangot nem is, de ismertséget szinte egyedül tudott biztosítani. Így azután, ha netán volt is „tudós-művész-jelentős közéleti személyiség”, az eleve gyanúba esett attól, hogy vajon miképpen kapta a rangját. „Tényleg olyan nagy fej-e, vagy csak hazudják róla?” – ki tudná ezt eldönteni a Hazugság

^x Freud, az individuális mélylélektan megalapozója is ismeri ezt. A „tömegek pszichológiai nyomoráról” beszél vezéregyéniség híjján (Rossz közérzet a kultúrában, 377.o. in Esszék, Bp. 1982)

⁷ H.Vontobel : Az ember mint mérték. (Caligram, Bp. 2007)

Világrendszerében ? „Nehezen hisszük el, hogy nem hivatalból csinálja” – hangzik Karácsony szentenciája.⁸ De mi van akkor, ha a Hivatal immár az egész társadalom működését magához vonta ? Ha meg lett volna is ilyen, minden gyanú felett álló személy, ismertség híjján akkor se tudhatott róla senki.^x

Ezért nem lehetett elfogadott elitünk a kommunista rendszer összeomlásának a pillanatában és ebben a társaslelki vákuumban bukkant fel a Rendszer Ellenzéke. Ez az ellenzék értelmiségi volt, hiszen más nem is lehetett. Az „értelmiség” szó persze sokfélét jelenthet, Karl Marx és Max Weber, Mannheim Károly és Julien Benda, Bibó István és Németh László egészen másképp határozzák meg, de mégis közös mindegyikben, hogy „köztes” társadalmi jelenségnek tartják. Karácsony Sándor is : érték-közvetítőnek a társadalom számára. De mit közvetítsen ? Pedig aligha voltunk valaha is jobban rászorulva az útmutatásra, mint 1989-ben. Kedvezőtlen, bár miránk magyarokra eléggé jellemző, hogy efféle csak a politika táján látszott kialakulni, hiszen a szellemi szférában már nem volt olyan általánosan elfogadott tekintély, aki e szerepkört betölthette volna. Azok, akik ezt megszerezték a prekommunista időkben, nem éltek már, újat szerezni pedig mint láttuk, nem lehetett és ma már az is látható, csak részben a rendszernek a politikája miatt. A másik és talán súlyosabbik ok a szellemi elitnek a morális elégtelensége volt, egyébiránt az 1957-es áruulás részeként.^{xx}

Az ellenzéki értelmiség tehát irányadó pozícióba került, de kettős félreértés következtében.

- Az elfogadottság feltétele minálunk a személyes hitelesség. Az, hogy milyen nagyszerű, amit hirdet, a mi számunkra csak attól lesz nyilvánvaló, hogy ő maga mit vállalt érte. A kicsiből kinőtt társaslelki nagy vállalkozásaink mindig is előfeltételezték az elitnek az önfeláldozását, és a vezetéshez szükséges társadalmi tekintély csak ebből születhetett meg. Így juthatott a „rendszerváltó értelmiség” iránymutató helyzetbe annak a kockázatnak megfelelően, amit a közvélemény tartott a szerepvállalásukról. (Csontkonzervatív nemzeti középosztálybeli öregek például áhítattal beszéltek akkoriban a radikális ellenzék zsidó származású aktivistáiról.) Ám mint utóbb kiderült, túlságosan vegyes volt a szerep mögötti személyes motiváció, amit a közvélemény automatikusan hitt a közösség iránti elkötelezettségnek.

- „Belülről” bármiféle elit csak önmaga szellemi állapotát fejezheti ki. Ez a nemzedék azonban jórészt a levert forradalom utáni helyzetben

⁸ Karácsony S. : Magyar ifjúság (id. mű, 77.o.)

^x Ki tudott például a tiszapalkonyai raktárosról, Hamvas Béláról?

^{xx} Hamvas Béla a Patmosz kötetének az interjújában elemzi ezt a társaslelki defektust. „soha még nép nem volt ilyen elhagyott.”

szocializálódott, vagyis a „magyar út” teljes elvesztésének a pszichózisában.^{xxx} Ennek meghatározóan fontos eleme az egyéni önzés volt, következésképpen ellentétes a rendszerváltáshoz fűződő társadalmi várakozással.

Az átalakulásunk abszolút és egyedül lehetségesnek tartott mintája ismét Nyugat lett, ráadásul abban a helyzetben, midőn ezer év óta nem voltunk távolabb tőle, és midőn Nyugat felbolydult szellemiségét is csak a társadalom konzervatív eresztékei tartották úgy-ahogy össze, nem pedig az avantgard gondolkodási és viselkedési formák, vagy a senki által ki nem próbált elméletek – vagyis mindaz, ami tőlünk nézvést követendő példának látszott.

Talán ha lett volna egy olyan értékrend, amely a magyar és a nyugati tradíciót valamelyest szintetizálja, a baj nem lett volna ekkora. Ennek híjján azonban az történt, hogy a nyugatra igazodó értelmiségiek számára a hazai valóság egyrészt elméletileg megemésztetlen volt, másrészt pedig áttekinthetetlené tette az egyéni érvényesülésük lehetőségét. Nem csupán a hatalom által osztogatott elismerésre gondolok itt, hanem arra is, hogy ha ennek feltételül a „közbizalmat” tekintjük, akkor szembe kerülünk azzal, hogy mily nehéz megszerezni. Egyszerűbb a politikai vagy a gazdasági hatalmat közvetlenül megkaparintani. „A jövőbe (...) a külső érvényesülés negatív, embertelen kerülőútján jutunk el, amely birtokláson, rangon, erőszakon át vezet.”⁹ Ez a megállapítás ugyan pontatlan, hiszen minden út a „jövőbe” vezet, ha nem is feltétlenül ugyanabba a jövőbe.^x Kétségtelen viszont, hogy jól kifejezi az 1989/90-es Nagy Helyosztó Változás társaslelki állapotát. A változás meghatározója ekképpen lett az egyéni érvényesülés. Jól felismerhető itt a kontinuitás a forradalmunk leverését követő évtizedekkel. Amikor is a legtöbbször által levont tanulság az volt, hogy itt csak privát érvényesülés lehetséges.

Ebből a társadalmi helyzetből nőtt ki az új uralkodó osztályunk, mivel az értékmentessége behozhatatlan előnyt adott azokkal a „rendszerváltóknak” tekintett értelmiségiekkel szemben, akik egy bár homályos, de mégis értékalapú módon láttak neki. Akinek tehát bármi fajta eszményei voltak, az szükségképpen vereséget szenvedett, és vagy feladta eszményeit, vagy frusztrált lett a kudarctól.

A rendszerváltást ebben a formában tömegmozgalom, azaz kollektív jelképrendszer térítette le a tervezett útról, a kimódolt hatalom-átalakítás rendjéről. A kulcshelyzetbe került újak ezt nyíltan nem vethették el, hiszen a pozícióikat ezáltal szerezték. Így viszont a jelkép vált problémátikusává a tettrendszerben.

^{xxx} Pszichózisról azért kell itt beszélnünk, mert csupán felfogás és nem valóság. Ameddig van olyan, hogy „magyar”, addig nyilvánvalóan van „magyar út” is

⁹ Szilágyi Ákos: A weöresi magatartás, 1975. (in Weöres Sándor: Öröklét, Bp. 2003, 314.o.)

^x Ha elfogadjuk a fenti definíciót, akkor ebből nyilvánvaló, hogy az „embertelen út” az „embertelen jövőbe” vezet.

A közösségi elfogadottság alapja a közös jelkép, ami azáltal mehet át az alávetettség tetterendszerébe, hogy a lehetőségekhez képest tartalmazza az én gondolataimat és szándékaimat is erről a közösségről. Aquinói Szent Tamás ezért mondja, hogy : „Kívánatos, hogy mindenkinek legyen valami része a kormányzatban, mert ez őrzi meg a nép békességét.”¹⁰ (Mondhatja, aki akarja, hogy ez tévedés, mert a nép békességét másképpen is meg lehet őrizni. De kérdés, miféle békességet. Hiszen a kriptában is béke szokott lenni...)

A rendszerváltozás tennivalóira vonatkozó program a tömegmozgalmak által képviselt szimbolikus tartalomból felépíthetőnek tűnt. Hozzáértő, és nem felelőtlen módon pénzpocsékoló gazdaságpolitika, bele foglalva a tágabb élőhelyünk iránti teljeskörű felelősséget is. Általános szolidaritás, amely magába foglalja a nemzethez tartozók egészét, bele értve estünkben a kis erdélyi falvak lakóit is. Magyar identitásunk, történelmi értékeink helyreállítása az agymosó megszügyenyítésből.

A tennivalók ezekből levezethetőek lettek volna egy sajátos „magyar útként”, társadalmi háttérre támaszkodva.^x A nyolcvanas évekre ugyanis kialakult egy aránylag működőképes társadalmi-gazdasági-kulturális formáció, azzal együtt, hogy éppen a pártállam működési diszfunkciói látszottak útját állni a kibontakozásnak. Ezért volt a rendszerváltáshoz fűződő legfőbb várakozás, hogy az egyre jobban látható működési zavarok kiküszöbölésével a társadalom nagy részének az emelkedése, a gazdaság modernizálása, a kultúra felszabadítása megtörténhet. Kétségtelen, hogy a szükséges megoldások igen eredetiek, másutt nem alkalmazottak lettek volna, ilyenképpen igazolván Bibó István tételét, hogy „kis népnek még levegőt is csak radikálisan szabad vennie.” Aminek viszont a feltétele a társadalmi szintű párbeszéd, a helyzetről szóló érdemi információk alapján. Ehhez kell az iránymutató elfogadott elit, és ennek szándéka a társadalom-újjászerveződés támogatására. De az utóbbi eleve hiányzott. A rendszerváltók között ellentéteik dacára is egyetértés volt abban, hogy az átalakítás az ő a belső ügyük, és a társadalmat sürgősen le kell szerelni, még mielőtt egyetértés lenne az átalakítási programban.^{xx} Társadalom nélkül pedig, legalábbis minálunk, társadalmi reformot nem lehet csinálni.

¹⁰ Aquinói Szent Tamás : Summa theologica – Az isteni gondviselésről.

^x Tanú vagyok arra, hogy milyen értelmes, konstruktív, végrehajtható elképzelések voltak gyári szakmunkásoknak, kisvállalkozóknak, tsz-parasztoknak, falusi polgármestereknek. Egyetlen párt egyetlen hatalmi tényezője sem volt azonban kíváncsi mindezekre

^{xx} Nyilvánvaló volt például, hogy felmerülne a „csoporttulajdon” gondolata, amit aligha néznének jó szemmel ott, ahová csatlakozni szeretnénk

A dialógus elmaradásával viszont homályba kellett burkolni a jelkép tartalmát.^{xxx} Ez lehetett rosszhiszemű, vagyis tudatos félrevezetés is, de lehetett csupán az át nem világított, tehát a másik embert belsőleg el nem fogadó individuuum őszinte meggyőződése is.

A sérült társaslélek

Legendás fogalom a „magyar individualizmus”, és ezt szeretjük önértéknek tekinteni, holott csak adottság, aminek jó és rossz oldalai is vannak. A gyökere egy olyan szkepszis, amit társaslelki sajátosságunk határoz meg. Karácsony Sándor szerint a magyar „válogatás nélkül hajlandó elfogadni az első személyt, annak egész lényét, ha szükséges. A tragédia csak ott szokott kitörni, ha a másik ember viselkedése nem fair. (...) S ha becsapottnak érzi magát, hamarosan visszavonul sértődötten az érdektelenségbe, s attól kezdve hasznavehetetlen partnerként viselkedik. Ez az igazi, történelmileg is jól ismert hamisítatlan passzív rezisztencia.”¹¹ Jelenlegi helyzetünk a történelmileg úgyszólván megszokottól csak annyiban különbözik – súlyos hátrányára – hogy ez a szkepszis immár kiterjed a társaslélet minden területére. Az individualizmust ezért atomizálódottságnak kell inkább mondanunk. Társaslelki kapcsolataink leépülését meg a hiányzó pásztor és az elszéledt nyáj hasonlatával foglalhatjuk össze.

A társasléleknek a Karácsony által megállapított öt funkcióját (jog, kultúra, tudomány, vallás, társadalom) vizsgálva a helyzetünk a következő.

●A jogrend megzavarodásának az alapjait a diktatúra teremtette meg. A mindenható, és törvények által sem korlátozott monolitikus állam Hegel-Marx-Lenini tévtanítása valójában a hatalommal rendelkezőknek az önkényét jelenti, és logikus következménye a törvénykerülő magatartás általánossá válása. A rendszerváltás egyik alapfeladatát, a mindaddig az állam tulajdonában lévő vagyon privatizálását nem tudta megfelelő jogi alapra helyezni, és az így megteremtett exlex azután meghaladhatatlanná vált, mai napig tart.^x „Lehet, hogy ez a dolog nem erkölcsös, azonban törvényes” szokták mondani. A jogrendnek az erkölcsi, történelmi és gazdasági beágyazottságát itt felváltotta az a felfogás, hogy csupán formális előírásoknak az összessége, amiket a mindenkorai politikai többség nyugodtan szabályozhat a maga vélelmezett

^{xxx} A december 5-i népszavazás, a nemzeti összetartozás nyílt elutasítása jól mutatja, hogy az emberek többsége ezt egy kiürült szimbólumnak tekinti.

¹¹ Karácsony S. : Magyar ifjúság (id. mű, 30.o.)

^x A magyarok 80 %-a véli ma úgy, hogy az életben maradás céljából meg kell szegni a törvényeket. Normális esetben a törvények épp az élet szolgálatában állanak.

érdekei szerint, és egyetlen feladatként csupán e többség biztosítása marad.^{xx} Súlyosan deficités az alkotmányunk is, hiszen nem oldotta meg minden alkotmány legfontosabb feladatát, a hatalom ellenőrzését. „Elveszett alkotmány” – sóhajthatnánk Arany János nyomában. A felmérések azt mutatják, hogy ma a magyaroknak a 80 %-a egészében nem tekinti legitimnek, vagyis általa elfogadhatónak a jelenlegi rendszert. Csakúgy, mint az elmúlt évszázadokban...

●A kultúrában imét itt a történelmileg megszokott szakadék. Van a „magaskultúra”, amelynek az állapota önmagában is rosszabb, mint bármikor, mivel szegmentálódott. Az egységes értékrendnek a minimuma is hiányzik belőle, sőt a klikkjei a saját értékrendjüket a másokénak a semmibe vételével tudják csak meghatározni. Annyiból persze periférikus marad az egész, hogy a „néphez” garantáltan semmi se jut el belőle. Az ő a kulturális állapota pedig történelmi összehasonlításban vígasztalan. Az elitjétől elhagyott nép valaha őrizni tudta a maga bár archaikus, de rendkívüli értékeket hordozó kultúráját,^x de ezt elpusztította – a paraszt-osztállyal együtt – a kommunista diktatúra által végrehajtott ál-modernizáció és az újonnan felemelkedett „népi értelmiség” félre vezetése. A kommunista rendszer szellemi értéket produkálni nem tudott, ezt pragmatikusnak mondott hivatkozásokkal helyettesítette, és ennyiben igen sikeres előkészítője lett a kultúra globalizáló felszámolásának. Az identitás, ami a történelmi és kulturális múlt ismeretében gyökerezik, fölöslegesnek minősül az „önmagát felépítő egyén” ideológiája számára, az oktatás sokszáz éves hagyományai elvetendő, kizárólag a gyakorlati, közvetlenül felhasználható ismeretekre kell szorítkoznia.^{xx}

Ekképpen a „társadalmi felemelkedés” mint célkitűzés két évszázados programja mára eltűnni látszik. Nem egyszerűen a lehetősége, hanem a célja : hová ? minek ? Nincs olyan társadalmi minta, kulturális értékrend, amit az embernek érdemes volna eszményeként tekinteni. Az „egyetemes értékmérő”, vagyis a pénz erre teljesen alkalmatlan. Minden egyébtől eltekintve, a „gazdagok” életviteléhez az ő pénzük is kellene. Az a szellemi dimenzió, amely a felemelkedésben a pénz szerepét másodlagosnak tekintette, megsemmisülni látszik manapság.

●A tudományt illetően végzetessé vált az „ész trónfosztása”, vagyis a negyven éven át belénk táplált úgynevezett „marxista-leninista dialaktika”. Nem mintha elfogadtuk volna, hanem mivel valóságosan destruálta a fegyelmezett

^{xx} Arisztotelész az államelméletében úgy különbözteti meg azt, amit ő „köztársaságnak” és amit „demokráciának” mond, hogy a köztársaság a törvények uralma alatt áll, a demokrácia pedig a tömegek indulatai alatt. Ezt persze lehet kormányozni, de annak nincsen köze a törvényességhez.

^x Bartók Béla, Kodály Zoltán, Malonyai Dezső, Huszka József, Kriza János, Lükő Gábor, Kálmány Lajos, Berze Nagy János folklór-gyűjtéire hadd hivatkozzam

^{xx} Pontosán ezt mondta Lenin is. Hallatlanul érdekes összefüggést láthatunk itt a bolsevizmus és a globalizáció alapjai között.

gondolkodást.^{xxx} Mindennapi tapasztalat, hogy semmiféle logikus érvelésnek nincsen hatása. Hegel hajdani mondata úgy hangzik, hogy ami valóságos, az ésszerű is. Ezt fordította át napjainkra a magyar szkepszis olyan módon, hogy a valóságnak az ésszerűséghez semmi köze nem lévén, ne is erőltessük a dolgot. Ekképpen szűnt meg a logikai érvelésnek szinte minden lehetősége is, igazolva, hogy a logika nem önmagában létezik, hanem társadalmi kondicionálást feltételez.. („Logosz” nincs „Dialogosz” nélkül, ez a dialógus-filozófia egyik nyilvánvalósága, aminek íme itt a tapasztalati igazolása is.) Ennek a hiányában persze minden kijelentés értelme bizonytalanná válik, hiszen nincs mivel alátámasztani.

A „rendszerváltás beszéde” elvezetett a „beszéd rendszerváltásához”. Miután annak az értelme, amiről szó van, egyre kevésbé felfedezhető, a szavak hitelessége elvész. De ez annyit jelent : elveszőben van maga a világ, hiszen ennek a valóságát a kommunikáció, vagyis a szó jelenti.

Hozzájárul mindehhez még a szaktudományoknak az értékvesztése is, ami abból adódik, hogy túlon túl sokáig voltak politikai előfeltevéseknek alávetve.^x (Ismét hangsúlyoznám azonban azt, hogy emögött mindig az egyes pozícióban lévő embereknek a hatalmi önkénye van, akik az ideológiát csupán bunkósbotnak használják.)

●A vallás mai helyzetét is nagyban a diktatúra kora határozza meg. Az úgynevezett „Kádár-liberalizmus”, amely a nyílt vallásüldözést toleranciának álcázott erőszakkal váltotta fel, túlságosan sok megalkuvást követelt, és ennek túlságosan nagy lett végül az ára. Az is kétségtelen, hogy egészen különleges buzgalommal üldözték mindvégig a hajthatatlan embereket. De akárhogy van is, minálunk hitelességet csak a hiteles vallásos életviteltől kaphat bárki, enélkül üres szónak tekinti a magyar szkepszis. A hitelességet viszont jócskán aláásta a kompromisszumnak elkönnyvelt gerinctelenség. Az egyházak meg a rendszerváltás óta azt a politikát követik, hogy a személyes lelkiismeretre bízzák a megtisztulást. Nehezen megy, mivel itt már megint pozíciókról van szó. Ez viszont maga is aláássa a lelki befolyásukat. Hallatlan mértékben terjednek a „pszeudovallások”, ezoterikus borzongással és a személyes elkötelezettségnek, vagyis a társaslétnak a kiküszöbölésével.

^{xxx} 1982-ben a régi Mozgó Világban jelent meg egy riport egy öreg ávóssal, aki a gondolkodásának az alapjait így foglalta össze : „A marxista-leninista dialektika azt tanítja nekünk, hogy ami tegnap fekete volt, az ma fehér.”

^x Minap találkoztam egy kezdeményezéssel, hogy népszavazás mondja ki a finnugor elmélet érvénytelenségét. Bárminő abszurd is ez, nem nagyobb annál, midőn a hajdani kultuszminiszter kiadta az utasítást a tudomány számára, hogy politikailag a finnugor rokonság a kívánatos. Cseppet sem örvendetes módon találkozhatunk itt megint egy régi „alkati sajátosságunkkal”, a hatalmi viszonyoknak a szellembe való közvetlen behatolásával, vagyis a valóságos szellemi hierarchia hiányának a következményével.

●A társadalom ma sokkal erősebben mutatja a feudálkapitalista vonásokat, mint a 20. század elején. Ennek a fő oka az, hogy jóval kevesebb a független egzisztencia. Az az igazság, hogy a relatív anyagi biztonság, ami mégiscsak az alapja az egyéni autonómiának, még a Kádár-rendszerben is erősebb volt, mint ma.

A társadalmi képlet a következő. Van egy igen kis létszámú hihetetlenül gazdag réteg, amely tényleges oligarchikus uralmat gyakorol az élet úgyszólván minden területén, a gazdaságtól kezdve a tömegkommunikáción át a kultúráig. Ez a réteg volna az „elit” éppen úgy, mint a régi Magyarország társadalmi rendjében. Viszont nem csupán jóval silányabb a régi arisztokráciánál-nagytokénél, hanem mindenféle identitását is elveszítette, mintát még a szó negatív értelmében sem mutathat. (Nem ismételheto meg az én vagyonszerzésem – inti jobb belátásra az érdeklődőket az újmilliárdos államférfi.) Rendelkezik viszont a társadalombefolyásoló értelmiségi réteg „lelkével”, amire a piaci adásvétel törvényei szerint tehetett szert, és rájuk bízta a mintaalkotás és mintaközvetítés feladatát. Az adott társadalmi viszonyok közt, mint láttuk, ez csak rombolás lehet.

A politikai hatalmat, éppúgy mint hajdan, egy szűk és önjelölt politikusi csoport gyakorolja, hajlammal arra, hogy magát a helyzet urának tekintse, figyelmen kívül hagyva a társadalom véleményeit. (Illúzió ez az önteltség, hiszen a „mértékadók” véleményét csöppet sem veheti semmibe.) A gazdasághoz viszont éppoly kevésbé ért, mint annakelőtte. Döntési pozícióba kerülése és az ország gazdasági katasztrófája ekképpen logikus kapcsolatban van egymással. Társadalmi értelemben pedig nélkülözi mind a közösségi etikát, ami felbomlott, mind pedig a szabályozó jogrendet, ami nem több, mint eszköze a hatalom gyakorlásának.

A „politizáló középréteg”, az európai típusú társadalom tartópillére, gazdaságilag igen meggyengített és eszmeileg dezorientált helyzetben van, mi másban is lehetne. Belőlük telik ki egy hangos „kuruchad”,^x a realizációs programjai hiányában a társadalom által felfoghatatlan és ezért hozzá el sem jutó szimbólumrendszerrel.

Van végül a homályosan mindennel elégedetlen, de tökéletesen informálatlan, passzívnak és arctalannak látszó néptömeg. Számára a közügyek ismét „úri huncutsággá” váltak, még akkor is, ha a mostani urak máshonnan jöttek. A rendszerváltás várakozásaiból – tisztesség, igazság, boldogulás – nem lett semmi. Mindegyiknek az ellenkezője következett. Mérhetetlen korrupció, égbe kiáltó amatőrizmus, puffogó szólamok, a hatalomba kerültek nyers önzése, a

^x Antall József „Petur bánoknak” nevezte őket, nem éppen oktalanul. De láthatunk itt a nemzeti tragédiánknak megfelelően gaz merániakat, lézengő rittereket, síránkozó Tiborcokat is. Csak Bánk bán hiányzik a színről, vagyis fölöttes-énünknek a megtestesülése.

hatalmon kívül rekedtek példátlan lenézése.^{xx} Hamar tudomásul vették az emberek, nem látván, mit tehetnének ellene. Különös, és talán csak miránk magyarokra jellemző módon ez az amorális helyzet morális szilárdságot eredményez. Nincs az a korrupciós vagy egyéb közbüntényes botrány, ami közfelháborodást, politikai bukást eredményezne, sőt esetleg az érintett népszerűségét is növeli. A mi objektív és primitív világnézetünk olyan, hogy nem viseli el az absztrakciókat. Ha nem büntetik meg érte, akkor nyilván igaza volt, hogy ezt csinálta, hiszen ez a világ rendje – körülbelül ez a magyar *passzivitás* lényege.

A *rezisztencia* pedig a lelki függetlenség megőrzése mindezek dacára. A hatalom és az állam ellenségnek számít, ahogy eddig is, ellenükre és gyengítésükre minden lehetséges eszközt fel kell használni.^x Az emberek megkísérlik a maguk életére alkalmazni a kapott szabályrendszert. Ami ugyan a többségnek nemigen megy, hiszen hiányzik hozzá a hatalma. Sőt, a benne rejlő egyéni önzés megfosztja őket a kollektív érdekérvényesítés lehetőségétől is, az egymás rovására történő érvényesülés pedig megsemmisíti a bizalmat.^{xx}

Emberi valóság viszont kizárólag emberek közötti kapcsolatban létezik, ez a dialógus-filozófia legfontosabb tanulsága. Ha meg ez a kapcsolat problémátikusává válik, akkor maga a valóság válik azzá. De mivel az ember csak egy általa felfogható teljes világban létezhet, felbukkannak a szeme előtt a hamis valóságok, közhasználatú szóval virtualitások. A társasélet öt területén a következőképpen.

- A jog alapja a pusztá hatalomgyakorlás. Ha senkinek sincsen módja bele szólni, a rend alapja lehet, és innen már csak egy lépés az, hogy ez a rend egyúttal jogszerű is, vagyis a kétségbe vonása magának a Világrendnek a lerombolása volna.

- A kultúrában „felül” megjelennek az idealista szellemi-esztétikai dedukciók, önigazolásul, amit egy monologikus átfogó eszméből nem is olyan nehéz levezetni.^{xxx} „Alul” meg az életpótlékok, azaz a festett valóságok, amelyek a kultúra alkotóját, vagyis minden embert a kultúra fogyasztójává, egy kísértetvilág lakójává formálják. Az a kínálat, amit a globális médiakultúra a hírközlés forradalmán keresztül megteremtett, így találkozott az elveszett emberek keresletével. A hatás egyébként alul-felül egyaránt olyan, akár a

^{xx} Szép gyűjteményt lehet összeállítani vezető politikusaink kijelentéseiből, miképpen vélekednek a saját népükről. Zsille Zoltán máskülönben már harminc éve leírta ezt a jelenséget.

^x Az államellenesség minálunk nemzeti hagyomány, a kommunista rendszer még jócskán rá is erősített, de ma már igen károsná kezd válni. A globális gazdasági hatalmak pusztító ereje ellen csak a valamelyest ellenőrizhető állam nyújthat segítséget. Ma már Soros György is állampárti

^{xx} Kopp Mária felmérése szerint ma a magyarok 70 %-a véli úgy, hogy senkiben sem lehet bízni

^{xxx} Nietzsche volt itt is, aki ezt észre vette : Jenseits von Gut und Böse 3..§..

kábítószere. Kivezetni látszik az el nem viselhető világból, egyúttal meggátolva azt, hogy elviselhetővé formáljuk.

- A tudománynak, elveszítvén az emberek szemében minden hitelességét, szinte megsemmisült a tekintélye. Átvette a helyét egy szegmentált ismeretekből összeálló törmelékhalmoz, amit a tudatalattiból feltörő zavaros értékrend egy hamisított rendszerbe formál.^x

- A vallás, az embert belsőleg összetartó alapfunkció, átmegy önimádatba. Minden vallásnak a lényege valamiképpen a másért való lét. Ennek a helyébe kíván lépni most a világ érterem való léte. A dologban rejlő abszurditás egyébiránt jól mutatja e művallás romboló következményeit is.

- A társadalom virtualitását jól fejezi ki a „fogyasztói társadalom” elterjedt fogalmának az önellentmondása – hiszen a fogyasztás maga egyéni és nem társadalmi tevékenység. Groteszkké, sőt hazuggá meg az teszi, hogy e társadalomban egyre többen vannak, akiknek nincs mit fogyasztaniuk. Amikor az éhhalált nevezzük fogyasztásnak, akkor láthatóan minden értelem eltűnt már a nyelvünkől.

A társtalan lélek.

Weöres Sándor, Karácsony Sándor hajdani ifjú munkatársa ekképpen vélekedett az eljövendő rendszerváltásról¹²:

„Apukám házat épít.
Először a kéményt, borzasztó nagy füsttel.
Aztán a ház tetejét,
Azután aztán az ablakokat.
Nem láthatunk át rajtuk, olyan feketék,^{xx}
Csak a falakon látok keresztül
Mivel még nincsenek.
De meg kell építeni a falakat is.
Meg a szobákat külön-külön.
Mikor a ház leér a földre,
Apukám azt mondja : Ujjé !”

A „házépítésnek” ez az idealizmusa összeütközött a sültmagyar valóságérzéssel, és a magyar lelkeket el is veszítette. A „szabadság” szó a mi földhöz ragadt

^x A katolikus egyháznak kell ma már fellépnie, hogy megvédeni próbálja a tudományt. (Fides et ratio enciklika)

¹² Weöres S. : Kisfiúk témáira

^{xx} Most, 18 év után, azt hiszem, hogy itt tartunk a „házépítésben”. Az ablakokon mindenesetre nem látunk át, tessék csak beszélni bárkivel, akadémikustól kezdve munkanélküli hajléktalanig. Az is kétségtelen, hogy még a „falak” se épültek meg. Vajon mikor ér le a ház a földre, s mikor mondhatjuk azt, hogy ujjé ?

értelmünkkel azt jelentette : megszabadítottak a megélhetés nyúgétól. Az „identitás” azt : elvették a munkahelyemet meg az ország vagyonát. A szkeptikus magyar pedig sehogyan se hisz ebben a házépítő vállalkozásban...

Megint sikerült egy olyan országot teremtenünk, ahol senki sem érzi jól magát, ha gazdag, ha szegény, szívesen megy el innen, és vonakodva tér vissza. Nem csupán gazdasági okokból van ez így, hanem a mindennapi élet egyre elviselhetlenebb súrlódásai miatt is. Az eddigiekhez képest az a különbség, hogy most már el is lehet menni.^x

Szimbolikus központ nélkül nem létezhet emberi közösség, emberi közösség nélkül pedig emberi egyén sem. Olyan ez, mintha egy csillagrendszerből kiiktatnánk a gravitációs centrumot. Azonnal szétszóródna a világűrbe.

„A sivatag egyre nő. Jaj annak, aki sivatagot rejt magában” – mondja Nietzsche.

A közösség pótlására szolgál a „csoport”.^{xx} De a kapcsolatok leépülése nem áll meg itt sem. A csoport ugyanis az elszigetelő (kommunikáció-képtelen) egyed számára csupán az önimádat foglalata. Amikor ezt a szerepét már nem tölti be, és természetes, hogy nem, hiszen egyenként a többiek is ezt várják a csoporttól – akkor találkozunk az ürrel, amit így nincs mivel megtölteni.^{xxx} Az űr viszont borzadást vált ki, „horror vacuiról” beszél a középkori természetfilozófia.

Itt aztán a a bűnbak keresése kezdődik, hiszen valaki csak felelős az egyre nyilvánvalóbb romlásért. A kudarcától frusztrált egyén e kudarc vélelmezett okát kivetíti önmagából. A felelős pedig ki egyéb lehetne, mint éppen a Másik Ember. Elszakadni ugyan mégsem lehet tőle, ontológiai okból, de a kapocs jellege megváltozik.^{xxxx} Sartre mondja erre a helyzetre azt, hogy „a pokol – a másik ember”. A borzadás ekképpen megy át gyűlöletbe. Annak a gyűlöletébe, aki ezt az elviselhetetlen helyzetet okozta, az én világrendemet megrontotta.^{xxxxx}

Frusztrációra pedig ez a rendszerváltás éppen elég okot adott mindenkinek, beleértve azokat is, akik csinálták, és akiknek a hasznára. Soha annyi sérült lelkű ember, mint ahányan felbukkantak a rendszerváltással ! Így kezdődött el a „hideg polgárháború”. Ami először még csak az értelmiséget verte szét,

^x Biztatnak is rá a vezetőink. Folyamatosan. Az emberek értékrendjében pedig az első számú dicsekvés olyasmis lett, hogy „a fiam már Nyugaton van.” Alakul tehát a nemzeti konszenzus.

^{xx} Karácsony társaslelki evolúciója a „leépülés” fogalmát is ismeri, mint a szellemi szabadságtól való távolodást. Ennek a helyzetnek a jellemzője az újra-pubertálódás.

^{xxx} A Chandógya Upanisad szerint formát ez az űr csak kívülről kaphat

^{xxxx} Hieronymus Bosch képei felülmúlhatatlanul ábrázolják, miképpen tartja össze ez a kapocs a pervertálódott világot

^{xxxxx} Karthauzi Dénes a De quattuor novissimis traktátusában fejtette ki ezt, egy metafizikailag érzékenyebb kor lelkületének megfelelően Isten iránt érzett gyűlöletként. Nem sokat kell vizsgálódnunk, hogy ezt a mi korunkban is felismerjük

megakadályozván a helyzet átgondolását, és jócskán hozzájárulván a hitelvesztéséhez is. Azután kiderült, hogy a gyűlölködéssel át lehet itatni az egész társadalmat. Az irracionális, megokolhatatlan gyűlölet az ország lakosságát szétszakította, az egyetértés minimumának is elvesztével. Azt, hogy egy „csupa individuumból” álló társadalmat az elmeogyintézettől már alig lehet megkülönböztetni, hátborzongatóan szemlélteti a rendszerváltás utáni Magyarország..

Visszatérés a valósághoz

Karácsony Sándor 1952-ben, néhány héttel a halála előtt, rendkívül elkeseredetten ezt mondta egy baráti beszélgetésen : „A hazugság fogja elpusztítani a világot.”¹³ Azt hiszem, tekinthetjük ezt „elhárító jósletnek”, amit azért mondanak, hogy ne következzen be. Az üzenete azonban világos. Le kell számolni a hazugsággal.

Láthattuk a magyar társaslélek sajátosságán, hogy bármiféle kijelentést csak személyes hitelesség alapján fogadunk el. Világos, hogy a fő feladat ennek a helyreállítása. Talán az is érzékelhető, hogy ez csak kicsiben, áttekinthető közösségekben és személyes kapcsolatokban lehetséges. Ott, ahol közvetlenül találkozni lehet „az életet áhítatos fokon élő” valóságos iránymutató elittel, Karácsony Sándor megfogalmazása szerint. Talán megkönnyítheti az, ha a személytelen virtualitás lassanként leleplezi magát mind az öt létszférában, a jog, a kultúra, a tudomány, a vallás és a társadalom területén is.

Hogyha hihetünk olyan bölcseknek, mint Kung Fu Cse, vagy Hamvas Béla, ehhez voltaképpen nagyon kevés kell. Így térhetett vissza egy percre a közvetlen emberség például a Kossuth térre, ahol közösségre találtak a kiteszített hajléktalanok is, és így kezdhet el egy társadalom együttműködő közösséggé újjá szerveződni.

Még ehhez a kevéshez sincsen elég erőnk? Karácsony, mintegy vígaszképpen a következőket mondja: „Borzasztónak tartanám, ha emberi ügyességen vagy mulasztáson fordulna s általában tőlünk függene, hogy mi lesz velünk. És mert közgondolkodásunk erősen hajlik afelé, hogy az ilyen egészen felmérhetetlen és merőben szellemi problémából, mint egy nemzet jövője, kifelejtse Istent, rettenetes kárnak ítélem mindazt, amit ronthat elkövetkező évezredeknek legalábbis a ránk bízott innenső évtizedeiben”¹⁴

¹³ Az információ Fábán Gyulától származik

¹⁴ Karácsony S. : Magyar világnézet (id. mű, 333.o.)